

ELEKTRONINĖS ŽVALGYBOS TEISINIS REGULIAVIMAS UŽSIENIO VALSTYBĖSE

Doc. dr. Kęstutis Šimkus

Mykolo Romerio universitetas Viešojo administravimo fakultetas Operatyvinės veiklos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 276 29 47
Elektroninis paštas ovk@mruni.lt

Pateikta 2005 m. birželio 30 d.

Parengta spausdinti 2005 m. lapkričio 23 d.

Pagrindinės sąvokos: operatyvinė veikla, elektroninė žvalgyba.

S a n t r a u k a

Straipsnyje apžvelgiamas elektroninės žvalgybos teisinis reguliavimas užsienio valstybėse, pateikiama tokio reguliavimo istorinė raida. Apžvelgiami 10-ties pagrindinių pasaulio valstybių teisės aktai, skirti elektroninei žvalgybai, taip pat ir telefoninių pokalbių kontrolei. Nagrinėjami klausimai yra tiesiogiai susiję su žmogaus teisių apribojimu, todėl labai svarbus tinkamas teisinis reguliavimas siekiant apsaugoti žmogaus konstitucines teises. Straipsnyje, apibendrinus užsienio šalių patirtį, daromos išvados, naudotinos tobulinant atitinkamus teisės aktus.

I ž a n g a

Tarp daugelio priemonių, naudojamų valstybinių specialiųjų tarnybų, elektroninė žvalgyba yra labai specifinis metodas renkant informaciją. Viena vertus, tai vertinga ir net būtina kovos su nusikalstamumu priemonė. Kita vertus, tokia akivaizdi žmonių teisių apribojimo priemonė, kaip, pavyzdžiui, turto konfiskavimas, valstybės elektroninė žvalgyba, ne mažiau grėsminga piliečių laisvėms. Senose demokratinėse vakarų valstybėse istoriniame procese žmonių privataus gyvenimo ribojimo problemos buvo sprendžiamos labai įvairiai. Dažnai vykdavo diskusijos, kaip šią problemą spręsti. Bendra tai, kad tokias diskusijas sukeldavo rezonansiniai įvykiai. Pavyzdžiui, teismai pripažindavo, kad valstybės institucijos pažeidė asmens privatumą, arba būdavo padaromi nusikaltimai, tiesiogiai susiję su nacionaliniu saugumu. Pirmuoju atveju atsirasdavo draudimai bei ribojimai valstybinėms specialiosioms tarnyboms naudoti žvalgybines priemones, susijusias su asmenų privataus gyvenimo apribojimu, kitais atvejais – tokios ribos buvo išplečiamos.

Blogiausiu atveju elektroninė žvalgyba reiškia, kad visuomenei neatskaitingos valstybinės specialiosios tarnybos turi galimybę klausytis privačių pokalbių siekdamas surinkti kompromituojančius duomenis arba paprasčiausiai išaiškinti asmenis, nelojalius atitinkamoms politinėms srovėms. Žmonės, dešimtmečius gyvenę totalitarinio režimo sąlygomis ir vienaip ar kitaip užfiksavę priešišumą tokiai santvarkai, gerai atsimenta nesaugumo jausmą ir būtinybę slėpti savo veiksmus ir santykius su kitais nuo KGB „visa matančios“ akies ir „visa girdinčios“ ausies.

Sugriuvus Tarybų Sąjungai Vidurio ir Rytų Europoje padėtis pasikeitė. Naujeji posovietinių valstybių parlamentai ir vyriausybės pareiškė apie žmogaus teisių ir demokratijos idėjų priimtinumą. Beveik visos šios šalys tapo Europos Sąjungos narėmis. Įsipareigojusios vykdyti Europos žmogaus teisių konvenciją, jos turėjo pakeisti įstatymus ir praktiką taip, kad atitiktų Europos teisę, taip pat ir specialiųjų tarnybų veiklos srityje, neišvengiamai susijusioje su pavojumi pažeisti teisę į privataus gyvenimo neliečiamybę, saugomą konvencijos 8 straipsnio. Ši kolizija yra susidariusi objektyviai. Orga-

nizuoto nusikalstamumo didėjimas, terorizmas, narkotikų verslas, prekyba žmonėmis reikalauja išimtinų specialiųjų tarnybų veiksmų išaiškinant ir užkardant nusikaltimus, o informacijai gauti būtini tobulėsi metodai bei priemonės. Todėl suprantamas specialiųjų tarnybų noras gauti įstatymais nustatytų papildomų galimybių.

Šiame straipsnyje bandoma apžvelgti elektroninės žvalgybos teisinį reguliavimą užsienio valstybėse, jų atitiktį tarptautinei teisei ir padaryti atitinkamas išvadas, būtinas šios srities teisiniam reguliavimui tobulinti Lietuvoje.

Užsienio valstybių elektroninės žvalgybos teisinio reguliavimo apžvalga

1950 m. lapkričio 4 d. priimtas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis saugo žmogaus privatumą. Jame nurodoma, kad „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams arba nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti [1].

Ši konvencija elektronei žvalgybai svarbi tuo, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas įvertino, ar atskirų valstybių įstatymai atitinka Europos žmogaus teisių bei pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Europos Žmogaus Teisių Teismas, leisdamas vykdyti elektrone žvalgybą bei atsižvelgdamas į Europos žmogaus teisių bei pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, įpareigojo valstybes laikytis tam tikrų sąlygų:

1. turi būti priimtas įstatymas, apibrėžiantis operatyvinės veiklos pagrindus;
2. operatyvinius veiksmus galima atlikti tik užkertant kelią nusikalstamumui;
3. siekiant išvengti piktnaudžiavimų turi būti priimta pakankamai garantijų;
4. turi būti garantuota asmens, prieš kurį vykdomi operatyviniai veiksmai, gynyba.

Specialių priemonių panaudojimo teisinis reguliavimas buvo formuojamas atsižvelgiant ir į kitas tarptautines sutartis:

1990 m. lapkričio 8 d. priimtos Europos konvencijos „Dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo“ 4 straipsnio „Ypatingi įgaliojimai tyrimui atlikti ir tyrimo technika“ 2 dalyje nustatyta, kad kiekviena šalis apsvarsto priėmimą tokiomis įstatymais nustatytų kitokių priemonių, kurios leidžia panaudoti specialią tyrimo techniką, palengvinančią nustatyti ir surasti pajamas ir surinkti su tuo susijusius įrodymus. Tokia technika gali būti susijusi su stebėjimu, sekimu, telekomunikacinių ryšių perėmimu, priėjimu prie kompiuterinių sistemų ir nurodymais išleisti specifinius dokumentus [2].

1988 m. Jungtinių Tautų organizacijos konvencijos „Dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta“ 11 straipsnio „Kontroliuojami gabenimai“ 1 dalyje nurodyta, kad „šalys, jeigu tai leidžia nacionalinių teisių sistemų pagrindiniai principai, pagal galimybes imasi būtinų priemonių, numatančių tinkamą kontroliuojamų gabenimų panaudojimą tarptautiniu lygiu, remiantis abipusiškai priimtais susitarimais arba tarpusavio sutartimis, siekiant išaiškinti asmenis, dalyvaujančius nusikaltimuose, susijusiuose su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta, ir jų baudžiamajam persekiojimui“ [3].

1999 m. sausio 27 d. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijos ESS Nr. 173 „Dėl korupcijos“, pasirašytos Strasbūre, 23 straipsnis „Priemonės, palengvinančios įrodymų rinkimą ir nusikalstamu būdu gautų pajamų konfiskavimą“ skelbia, kad kiekviena valstybė konvencijos dalyvė, kovodama su korupcija, turi imtis visų būtinų priemonių, įskaitant ir specialias tyrimo priemones. Konvencijos aiškinamajame rašte nurodyta, jog specialiosios priemonės yra slaptųjų arba infiltruotų agentų naudojimas, klausymosi technikos instaliavimas, priėjimas prie asmeninių kompiuterinių bylų bei kitos priemonės [4].

2000 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą tikslas – skatinti bendradarbiavimą siekiant užkirsti kelią tarptautiniam organizuotam nusikalstamumui ir veiksmingiau su juo kovoti. Konvencijos 20 straipsnyje „Specialūs tyrimo metodai“ nustatyta, kad jei leidžia pagrindiniai šalies vidaus teisės sistemos principai, kiekviena valstybė, šios konvencijos šalis, pagal savo galimybes ir vidaus teisės normų nustatytais sąlygomis imasi reikiamų priemonių, leidžiančių savo kompetentingoms institucijoms savo teritorijoje tinkamai taikyti kontroliuojamojo pristatymo metodą ir tais atvejais, kai jai atrodo tinkama, kitus specialius tyrimo metodus,

tokius kaip: elektroninis stebėjimas arba kiti stebėjimo metodai bei operacijos pasitelkiant slapтус agentus siekiant veiksmingai kovoti su organizuotu nusikalstamumu [5].

Jungtinės Valstijos

JAV pirmą kartą 1968 m. kongreso priimto įstatymo pagrindu buvo įteisinta elektroninė žvalgyba siekiant gauti įrodymus dėl įtariamų asmenų dalyvavimo nusikaltimuose, taip pat užkardant nusikaltimus. Iki šio įstatymo priėmimo policija aktyviai naudojo elektroninę žvalgybą. Elektroninę žvalgybą imta dažniau naudoti nuo 1920 m., t. y. sausojo įstatymo laikotarpiu, bet teismuose kartais nebuvo pripažįstama įrodymais informacija, surinkta pasitelkus elektroninę žvalgybą. JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjai Brandeizas ir Choumsas pareiškė: „Mūsų Konstitucijos kūrėjai siekė apsaugoti amerikiečius. Jie suteikė jiems teisę reikalauti, kad vyriausybė paliktų juos ramybėje – tai labiausiai viską apimanti žmonijos teisė, kuri labiausiai vertinama civilizuo­tuose pasaulyje“ [6]. Teisiniu dokumentu, nustatančiu praktinį elektroninės žvalgybos panaudojimą, tampa JAV teisingumo ministro memorandumas, kuriame nurodoma, kad elektroninė žvalgyba galima tik užtikrinant nacionalinį saugumą. Memorandumas draudė visas pasiklausymo priemones net tais atvejais, kai nepatenkama į patalpas, kur vyksta dominantis pokalbis. Atskirose valstijose buvo skirtingai nustatomos elektroninės žvalgybos panaudojimo ribos. 1968 m. įstatymas vainikavo diskusiją, ar pasiklausymas prilyginamas kratai ir poėmiui. JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimo pagrindu, jog pasiklausymas yra tapatus poėmiui ar kratai, įstatyme įtvirtinama nuostata, kad dėl elektroninės žvalgybos panaudojimo būtina teismo sankcija. Išimtį sudaro tik teisė JAV prezidentui sankcionuoti elektroninės žvalgybos panaudojimą be teismo sankcijos, esant grėsmėms nacionaliniam saugumui. Elektroninės žvalgybos kontrolę vykdo Kongreso žvalgybos komitetas, Valstybės departamentas ir Baltieji rūmai [6]. Teisinis elektroninės žvalgybos reglamentavimas JAV yra labai įvairus, tai susiję su dideliu skaičiumi valstybinių institucijų, turinčių teisę vykdyti operatyvinę veiklą, bei siekiu kuo daugiau operatyvinę veiklą reglamentuoti administracinėmis teisės normomis. Pažymėtina, kad asmenų teisių apribojimo ribos priklauso nuo kriminalinio reiškinio pavojingumo visuomenei lygio. Tai labai svarbus būtinojo reikalingumo instituto vaidmuo. Tokie platesni leidimai yra numatomi tiriant federalinius nusikaltimus, kovojant su organizuotu nusikalstamu, narkomanija ir pan. Operatyviniai veiksmai, susiję su asmenų teisių apribojimu, JAV reglamentuojami įstatymu ir tai turi prevencinę bei propagandinę reikšmę, nes kiekvienam visuomenės nariui aišku, kokiais atvejais, kokių operatyvinių veiksmų objektu jis gali tapti, jeigu padarys nusikaltimą. Kartu parodoma piliečiams, jog valstybė imsis visų teisėtų galimų priemonių, kad apgintų jų interesus. Būtina pažymėti, kad plačių galimybių suteikimas operatyvinės veiklos subjektams yra siejamas ir su padidėjusia atsakomybe bei tobulesnėmis parlamentinės, vyriausybės, teisminės, prokurorinės kontrolės formomis. Pavyzdžiui, JAV tokią kontrolę vykdo Kongreso žvalgybos komitetas, kontroliuoja Valstybės departamentas ir Baltieji rūmai.

Po 2001 m. rugsėjo 11d. teroro akto Niujorke buvo priimtas kovos su terorizmu įstatymas. Įstatymas faktiškai atima specialiosioms tarnyboms rankas. Pagal įstatymo nuostatas beveik be apribojimų specialiosioms tarnyboms galima pasiklausyti telefoninius pokalbius, sulaikyti ir areštuoti įtartinus užsienio piliečius 7 dienoms, nutraukti abejotinas finansines operacijas, paimti iš interneto tie­kėjo informaciją apie asmenų, įtariamų terorizmu, elektronines žinutes.

Kanada

Kanadoje 1974 m. priimtas įstatymas dėl piliečių privataus gyvenimo apsaugos, kuriame nu­statoma leidimo panaudoti elektroninę žvalgybą tvarka, analogiška JAV tvarkai. 1997 m. šio įstatymo pataisomis buvo išplėtos piliečių privataus gyvenimo apribojimo ribos. Pataisose numatyta galimybė panaudoti teisiniame nagrinėjame duomenis, gautus pokalbių kontrolės metu, nesvarbu, ar tokia kontrolė buvo atlikta teisėtai, ar neteisėtai. Tokie duomenys negali būti panaudoti tik tais atvejais, jeigu teismas pripažins, kad jų paskelbimas sukompromituos teisingumo procesą [6].

Didžioji Britanija

Didžiojoje Britanijoje karališkoji monopolija pašto srityje reiškė, kad įtartinai laiš­kai arba siuntiniai galėjo būti slapta tikrinami. Šis įgaliojimas neturėjo įstatymų galią turinčio reglamentavimo. Monarcho prerogatyva buvo grindžiama valstybės ir nacionalinio saugumo užtikrinimo interesais.

Atsiradus telefoniniam ryšiui išliko tokios pačios nuostatos. Kadangi teisė į slaptą susižinojimo kontrolę buvo pripažįstama karališkąja prerogatyva, klausimų dėl atsiskaitymo parlamentui ar visuo-

menei neiškildavo. Juo labiau gaunama informacija nebuvo panaudojama teismuose arba paviešinama. Tik 1985 m. Žmogaus Teisių Teismui pripažinus, kad galiojančios procedūros prieštarauja Žmogaus teisių konvencijos 8 straipsniui, Didžiosios Britanijos parlamentas priėmė įstatymą dėl pokalbių pasiklausymų.

Įstatymo 1 straipsnyje nurodoma, kad pranešimų kontrolė yra neteisėta, išskyrus tuos atvejus, kai vienas susižinojimo dalyvis sutinka dėl tokios kontrolės arba ją sankcionuoja valstybinis sekretorius. Telefoninių pokalbių kontrolės leidimas išduodamas tik siekiant apginti nacionalinį saugumą, apsaugoti ekonominius interesus, užkardyti ir atskleisti sunkius nusikaltimus. Tokie veiksmai galimi, kai informaciją gauti kitais būdais ypač sunku. Kontroluoti, kaip vykdomas įstatymas dėl pokalbių pasiklausymo, sudaromas tribunolas, kuriam vadovauja teisėjas ir komisaras [7].

Pažymėtina, kad įstatymas reglamentuoja tik telefoninių pokalbių kontrolę. Pasiklausymo priemonių įrengimo tarnybinėse patalpose, butuose ir asmeniniuose automobiliuose įstatymas nenumato, nes tai įprastiniai, neatskleidžiami ir neaptariami, specialiųjų tarnybų metodai.

Vokietija

Iki 1968 m. Vokietijos specialiosios tarnybos neturėjo įstatymų nustatyto pagrindo naudoti elektroninę žvalgybą. Bet įsisiautėjus 7-ajame dešimtmetyje terorizmui Bundestagas priėmė sprendimą papildyti Pagrindinį įstatymą ir nurodyti aplinkybes, kurioms esant specialiosios tarnybos turėtų galimybę naudoti elektroninę žvalgybą [9]. Pagal šį papildymą 1968 m. Bundestagas priėmė įstatymą dėl susirašinėjimo, pašto ir telefoninių pokalbių slaptumo apribojimo, kuriame kompetingos valstybinės institucijos (žinybos, užtikrinančios Konstitucijos saugumą, Bundesvero apsaugos tarnybos ir federalinė informacijos agentūra) turi įgaliojimą kontroliuoti bei slapta fiksuoti pokalbius. Šiame įstatyme nurodomi nusikaltimai, kuriems užkardyti arba išaiškinti gali būti npsitelkiama pokalbių kontrolė. Tai:

- nusikaltimai taikai ir susiję su tėvynės išdavyste;
- nusikaltimai demokratijai ir teisėtumui;
- šnipinėjimas ir grėsmė tarptautiniam saugumui;
- nusikaltimai nacionaliniam saugumui;
- nusikaltimai NATO kariuomenei Vokietijoje;
- sunkūs nusikaltimai [6]

Pokalbių kontrolę sankcionuoja Žemių valdžia arba federalinis ministras. Sankcija išduodama ne ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui. Teisėtumo kontrolę, įgyvendinant šį įstatymą, vykdo parlamentinis komitetas.

Prancūzija

Įstatymu nustatyto pokalbių kontrolės reguliavimo pradžia Prancūzijoje yra 1991 m., kai buvo priimtas įstatymas dėl informacijos, perduodamos telekomunikacinėmis priemonėmis, neliečiamumo. Pirmoje šio įstatymo nuostatoje įtvirtinta, kad informacijos, perduodamos telekomunikacinėmis priemonėmis, neliečiamumą garantuoja įstatymas, išskyrus atvejus, numatytus įstatymo 1 straipsnyje. Toliau aprašoma pokalbių kontrolės dviguba sistema. Pagal pirmąją procedūrų tvarką pokalbiai kontroliuojami atliekant kriminalinius tyrimus. Įstatymas nurodo, kad tiriant nusikaltimus, už kuriuos numatyta dvejų ar daugiau metų laisvės atėmimo bausmė, teisėjas atsakingas už tyrimą, turi teisę prirėkus leisti kontroliuoti pokalbius ne ilgiau kaip keturis mėnesius. Šiuos veiksmus kontroliuoja teisėjas arba teismų policijos pareigūnai [7].

Pagal antrąją procedūrų tvarką pokalbiai kontroliuojami nacionalinio saugumo tikslais, siekiant surinkti nacionaliniam saugumui, moksliniam ekonominiam Prancūzijos potencialui reikšmingą informaciją, siekiant užkardyti terorizmą, organizuotą nusikalstamumą. Gynybos, vidaus reikalų arba Muitinės tarnybos ministrai turi raštiškai kreiptis į ministrą pirmininką dėl leidimo atlikti pokalbių kontrolę. Leidimus tokiems veiksams gali duoti ministras pirmininkas arba jo įgalioti asmenys. Šiai procedūrai kontroliuoti sudaroma nepriklausoma komisija, kuriai vadovauja prezidento paskirtas asmuo.

Šveicarija

Šveicarijoje iki 7-ojo dešimtmečio vidurio policija arba teismas galėjo be apribojimų ir priežiūros duoti nurodymą kontroliuoti pokalbius. 1965 m. nacionalinis kancleris Gubertas pirmą kartą pareikalavo sumažinti institucijų, galinčių kontroliuoti pokalbius, skaičių. 1973 m. parlamentas iškelė naują iniciatyvą, kad elektroninė žvalgyba gali būti vykdoma tik pagal nedaugelį nusikaltimų, tai turi būti tei-

sminė kontrolė. Buvo siūloma sudaryti specialią parlamentinę komisiją. Po ilgalaikių diskusijų 1979 m. buvo priimti įstatymai dėl telekomunikacinių priemonių priežiūros. Bendravimo paslapties atskleidimas laikomas nusikaltimu, tačiau padarytos išimtyms leidžia tokių veiksmų nelaikyti nusikaltimu, jeigu tai padaro asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus ir teisėjui leidus [7]. Leidimas gali būti išduodamas, jei padarytas sunkus nusikaltimas ar būtina jį užkardyti arba jeigu be pokalbių kontrolės tolesnis tyrimas nerezultatyvus. Kitokių apribojimų arba papildomų kontrolės mechanizmų Šveicarijos įstatymai nenumato.

Švedija

Švedijos Konstitucijos 2 straipsnio 6 punkte nurodyta, kad visi piliečiai apsaugoti nuo valdžios veiksmų: prievartinio fizinio poveikio, asmens kratos, namų valdos ir butų apžiūros, taip pat telefoninių pokalbių ir kitų slaptų susižinojimų kontrolės. Šio Konstitucijos straipsnio 12 punkte nurodomos išimtyms, kad konstitucinė apsauga gali būti apribota ir toks apribojimas gali būti reikalingas tiek, kiek būtinas demokratinėje visuomenėje. Tai reiškia, kad toks apribojimas negali būti ilgalaikis, jis gali trukti tik tiek, kiek būtina tikslui pasiekti. Prievartinių priemonių panaudojimas negalimas dėl politinių, religinių, kultūrinių ir panašių motyvų. Telefoninių pokalbių kontrolę reglamentuoja Teismo proceso kodeksas, numatantis ir kitas prievartines priemones. Tokias priemones prokuroro prašymu sankcionuoja teismas ne ilgesniam kaip mėnesio laikotarpiui. Telefoninių pokalbių kontrolės leidimas apima ne tik asmenį, bet ir kitų asmenų, kurie gali skambinti jam, telefonų kontrolę. Tokios priemonės gali būti panaudotos tik tiriant nusikaltimus, už kuriuos numatyta ne mažesnė kaip dvejų metų laisvės atėmimo bausmė. Teisėtumo kontrolę dėl prievartinių priemonių panaudojimo atlieka teisingumo kancleris ir parlamentas [8].

Būtina paminėti, kad, be Teismo proceso kodekso, Švedijoje nuo 1952 iki 1998 m. galiojo įstatymas, numatantis analogiškas prievartines priemones, taip pat ir elektroninę žvalgybą. Šio įstatymo ne visos prievartinės priemonės sutampa su Teismo proceso kodekso nuostatomis. Pavyzdžiui, pagal šį įstatymą įtariamąjį asmenį galima sulaikyti keturioms savaitėms, o pagal kodeksą – vienai savaitei. Įstatymas taikomas pagal nusikaltimus, kurie pavojingi visuomenei, valstybei ir Karalystei. Šio įstatymo panaudojimo atvejai neskelbiami nei visuomenei, nei parlamentui.

Suomija

Elektroninę žvalgybą Suomijoje reglamentuoja įstatymas dėl prievartinių priemonių. Įstatyme nurodoma, kad elektroninė žvalgyba gali būti taikoma, jeigu jos panaudojimas yra pateisinamas atsižvelgiant į tiriamo nusikaltimo pavojingumą, į tyrimo svarbą ir į tai, kiek bus apribotos įtariamojo asmens teisės. Tai įvardijama kaip proporcingumo principas. Elektroninės žvalgybos priemonės sankcionuoja teismas pagal teisėtarkos pareigūno prašymą ne ilgesniam kaip mėnesio laikotarpiui. Pokalbių su advokatu ir dvasininku kontrolė draudžiama. Kai kurie asmenys iš dalies apsaugomi nuo pokalbių kontrolės. Tai artimiausi įtariamojo giminės, jo gydytojas ir asmenys, turintys teisę į savo informatorių saugumą, t.y. žurnalistai, išskyrus atvejus, kai tiriamas nusikaltimas, už kurį numatoma daugiau nei šešerių metų laisvės atėmimo bausmė. Kaip vykdoma pokalbių kontrolė kontroliuoja Vidaus reikalų ministerija ir parlamentas. Įdomu tai, kad 1995 m. pagal Suomijos vidaus reikalų ministerijos ataskaitą telefoninių pokalbių kontrolė buvo atlikta tik tris kartus [8].

Vengrija

Vengrijos Konstitucijoje nėra nuostatų dėl asmens korespondencijos neliečiamumo. Bet 1995 m. įstatyme N. CXXV dėl nacionalinio saugumo tarnybų reglamentuojama telefoninių pokalbių kontrolė. Tokiai kontrolei būtinas leidimas, kurį atitinkamo departamento generalinio direktoriaus prašymu gali duoti tik teisingumo ministras, esant nacionalinio saugumo grėsmei. Tiriant baudžiamąsias bylas leidimą išduoda ikiteisminio tyrimo teisėjas. Prašyme turi būti nurodoma: techninių priemonių išdėstymas ir panaudojimas; asmenų, kurių atžvilgiu atliekama kontrolė, duomenys; techninių priemonių aprašymas; kontrolės pagrindimo motyvai, kontrolės pradžios ir pabaigos laikas; pagrindimas, kad ši pokalbio kontrolė vykdoma nacionalinio saugumo interesais. Elektroninės žvalgybos kontrolę vykdo vyriausybė ir parlamentinė komisija.

Lenkija

Lenkijos Konstitucijoje nurodoma, kad būsto ir asmeninės korespondencijos neliečiamumą gina įstatymas. Įstatyme dėl valstybės saugos tarnybos ir Baudžiamojo proceso kodekso 198 straipsnyje įteisinta telefoninių pokalbių kontrolė. Pagal valstybės saugos tarnybos įstatymą vidaus reikalų ministras gali pateikti generaliniam prokurorui prašymą dėl leidimo kontroliuoti telefoninius pokalbius. Ekstremaliais atvejais vidaus reikalų ministras gali įsakyti atlikti tokią pokalbių kontrolę ir per 24 valandas apie tai pranešti generaliniam prokurorui. Remiantis Baudžiamojo proceso kodekso nuostatose nurodoma, kad pašto, telekomunikacijų padaliniai, muitinės ir transporto agentūros privalo teismo ar prokuratūros reikalavimu visą korespondenciją, susijusią su tiriamą byla, pateikti tyrimą atliekančioms institucijoms. Nepriklausomos kontrolės dėl pokalbių kontrolės procedūrų Lenkijos įstatymuose nenumatyta.

Išvados

Visose užsienio valstybėse teisė naudoti elektroninės žvalgybos priemones suteikiama tik specialiosioms valstybinėms institucijoms ir draudžiama privačiame sektoriuje. Pažeidus draudimus numatoma griežta baudžiamoji ir civilinė atsakomybė.

Užsienio valstybėse operatyvinės veiklos teisinis reglamentavimas yra skirtingas: vienose valstybėse administracinis, t. y. atitinkamų specialiųjų tarnybų įstatymuose nurodoma tik teisė atlikti specialius žvalgybinius veiksmus, o visas reglamentavimas – žinybiniuose teisės aktuose. Kituose – mišrus operatyvinės veiklos reglamentavimas, t. y. administracinis ir įstatymiškas. Tokiais atvejais įstatymuose įtvirtinamos teisės atlikti veiksmus, susijusius su asmenų privataus gyvenimo apribojimu. Įstatymais nustatytas operatyvinės veiklos reglamentavimas dažniausias posovietinėse valstybėse. Tai susiję su tuo, kad sovietmečiu buvo deklaruojama, jog socialistinėje valstybėje negali būti ir nėra jokio asmenų operatyvinio persekiojimo. Pasukus demokratinio keliu paskelbta operatyvinė veikla – tai, kas buvo reglamentuojama slaptose žinybinėse instrukcijose, perkelta į viešus įstatymus.

Vokietijos Šiaurės Reino-Vestvalio policijos įstatyme numatytas skyrius „Ypatingi informacijos surinkimo metodai“. Jiems priklauso ir asmenų teises apribojantys veiksmai – pasiklausymas, slaptas stebėjimas ir pan. Teisė slapta kontroliuoti pokalbius suteikta Austrijos, Anglijos, Vokietijos, Italijos, JAV, Kanados ir kitų valstybių policijai. Tai suderinama su nusikaltimų prevencijos ir baudžiamojo persekiojimo principais, kuriuos 1985 m. pasiūlė Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja.

Pažymėtina, kad daugelio užsienio valstybių teisės normos draudžia naudoti gautus duomenis kaip įrodymus teismuose ir nedraudžia naudoti elektroninę žvalgybą. Manoma, kad būtent duomenų apie privatų gyvenimą paskelbimas yra baigtinis veiksmas pažeidžiant žmonių teises. JAV duomenys, gauti atliekant operatyvinius veiksmus, neskelbtiami, jeigu jų paskelbimas gali sutrukdyti operatyviniams tyrimams, pažeisti žmogaus teisę į teisingą ir objektyvų jo bylos nagrinėjimą, gali būti neteisėtai įsikišama į privatų gyvenimą. Bet teismas, siekdamas, kad byla būtų išnagrinėta iki galo ir visapusiškai, turi teisę pareikalauti duomenų, kuriuos pateikti buvo atsisakyta, ir išnagrinėjęs juos priimti sprendimą dėl atsisakymo pateikti duomenis pagrįstumo. Jeigu atsisakymas nepagrįstas, teismas įpareigoja pateikti tokius duomenis pareiškėjui ir patikrinti asmens, atsisakiusio pateikti duomenis, veiksmų teisėtumą.

Apibendrinant užsienio valstybių teisinį elektroninės žvalgybos reglamentavimą sutinkami bendri reikalavimai. Tai:

- žmogaus teisių apribojimai numatomi tik įstatymuose;
- įstatyme turi būti numatytas nusikaltimų sąrašas, dėl kurių tyrimo gali būti panaudota elektroninė žvalgyba;
- elektroninė žvalgyba galima tik tais atvejais, kai tokio metodo pagrįstumas nustatytas kitais teisėtais būdais;
- pokalbių kontrolės sankcionavimas galimas tik pagal raštišką motyvuotą aukšto rango pareigūno prašymą;
- leidimą kontroliuoti pokalbius gali duoti institucija arba pareigūnas, nepriklausantis vykdomajai valdžiai;
- nustatoma pokalbių kontrolės trukmė;
- numatomos priemonės dėl gautos informacijos paskelbimo užkardymo;
- numatoma informacijos, nesusijusios su pokalbių kontrolės tikslais, sunaikinimo tvarka;

Apibendrinant užsienio valstybių nustatytą žmonių teisių apribojimo tvarką galima padaryti išvadas:

1. Žmonių teisių apribojimo ribos tiesiogiai susijusios su būtinojo reikalingumo sąlygomis.
2. Žmogus, ignoruojantis įstatymo reikalavimus ir pažeisdamas juos, negali tikėtis, kad jo teisės nebus apribotos.
3. Nustatyta procedūra informacijos apie žmogaus privatų gyvenimą rinkimas – tai rinkimas tokios informacijos, kuri būtina nusikalstamai veiklai ištirti, nustatyti ar bylai teisingai išspręsti ir kurią kitais būdais ar priemonėmis gauti sunku arba neįmanoma.

LITERATŪRA

1. **Europos** žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995. Nr. 40–987.
2. **1988 m.** Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija „Dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta“ // Valstybės žinios. 1998. Nr. 38–1004.
3. **Europos** 1990 metų konvencija „Dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo“ // Valstybės žinios. 1995. Nr. 12.
4. **Baudžiamosios** teisės konvencija dėl korupcijos // Valstybės žinios. 2002. Nr. 23–853.
5. **2000 m. gruodžio 13 d.** Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą // Valstybės žinios. 2002. Nr. 51–1993.
6. **BASIC LAW** for the Federal Republic of Germany (Promulgated by the Parliamentary Council on 23 May 1949) www.mruni.lt/lt/paieska_teisines_paieska.htm.
7. **Смирнов М. П.** Комментарии оперативно – розыскного законодательства РФ и зарубежных стран. – Москва, 2002.
8. **Захаров Е. Е.** Прослушивание телефонов в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран (в том числе Украины и России) www.kiev-seurity.org.ua/box/4/
9. **Прослушивфние** телефонов в международном праве. <http://detectivo.ru/sta42.html>.

Juridical Regulation of Electronic Intelligence in Foreign Countries

*Assoc. Prof. Dr. Kęstutis Šimkus
Mykolas Romeris University*

Keywords: operational activities, electronic surveillance.

SUMMARY

Among various measures used by public special services the electronic intelligence is a very specific method for obtaining information. On the one hand, this is a valuable and even essential measure in fighting against crimes and on the other hand, however, being not that evident this is one of the measures limiting human rights.

The article covers legal regulation of electronic intelligence in foreign countries and provides the historic development of the regulation. The article overlooks legal acts on electronic intelligence of 10 foreign countries, including wire-tapping. The issues analyzed in the article are directly related with the limiting of human rights, therefore, in these cases relevant legal regulation is very important in order to protect constitutional rights of an individual. The article summarizes the international experience and provides conclusions related with the improvement of the appropriate legal acts.

The generalization of the legal regulation of electronic intelligence of foreign countries reflects general requirements such as:

- *only legislation may provide for the cases of limiting human rights;*
- *legal acts must provide for the list of crimes the investigation of which may require the use of electronic intelligence;*

- the use of electronic intelligence is allowed only in those cases when other legal instruments regulate justified use of this method;
- sanctioning of wire-tapping is allowed only on the basis of a written motivated application of an officer provided for in the laws;
- the permission to use wire-tapping may be issued by an institution or an officer who do not belong to the executive power;
- established duration of wire-tapping is;
- measures of the prevention of publicizing the obtained information are laid down;
- established procedure for destroying the information that is not related with the purposes of wire-tapping.

The generalization of the foreign state practices of limiting human rights results in the following conclusions:

1. The level of limiting human rights is directly related with the conditions of necessary need.
2. An individual who ignores and/or violates legal acts may not expect that his/her rights will not be limited.
3. There is an established procedure providing for that the collection of information about an individual's private life is the collection of the information that is needed for the investigation of criminal act and legitimate solving of the case and that the obtaining of such an information by other ways or measures is complicated or impossible.

